

ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՀԱՐՑԸ ԵՒ ՆՐԱ ԼՈՒԾՈՒՄԸ ՌՈՒՍԱՍ-
ՏԱՆՈՒՄ

V

Այսպիսով, ուրեմն, քայլ առ քայլ քննելով մի կողմից այն բոլոր միջոցները, որոնք գործադրուել են մինչև այժմ կառավարութեան կողմից հողային հարցը լուծելու համար, իսկ միւս կողմից ցոյց տալով այն հողերը, որոնք կան Ռուսաստանում և որոնք նոյնպէս կարող են ծառայել գիւղացիների հողի պահանջը գոհացնելու համար, մենք հետևողաբար և տրամաբանօրէն եկանք այն եզրակացութեան, որ առանց մասնաւոր սեփականութիւն կազմող կալուածների ստիպողաբար խնջատման (принудительное отчуждение) անկարելի է վճռել հողային հարցը Ռուսաստանում:

Մենք նոյնպէս աշխատեցինք ցոյց տալ, որ այն առարկութիւնները, որոնք բերում են հարցի այս տեսակ վճռելու հակառակորդները, ըստ մեծի մասին անհիմն և կեղծ են:

Այժմ անցնենք այն հարցին թէ ի՞նչ ձևով պէտք է իրագործուի մասնաւոր հողերի անջատումը:

Այստեղ մեր առաջ են գալիս մի շարք խոշոր և մանր հարցեր, որոնց այս կամ այն լուծումի մէջ է ձախակողմեան կուսակցութիւնների զանազանութիւնը:

Բաւական չէ միայն գալ այն եզրակացութեան, որ մասնաւոր սեփականութիւն կազմող կալուածները պէտք է ստիպողական անջատման ենթարկուեն. հարկաւոր է բացի այս որոշել.

1) Պէտք է արդեօք բոլոր մասնաւոր կալուածնե-

բը անջատուեն, թէ միայն մի յայտնի մասը և, եթէ մի մասը, ո՞ր մասը:

2) Պէտք է այդ հողերը խլուեն ձրի, թէ վարձատրելով հողատէրերին և, եթէ վարձով, ի՞նչպէս որոշել այդ վարձը և ո՞րտեղից տալ պահանջուող գումարը.

3) Անջատուած հողը ո՞ւմ սեփականութիւնը պէտք է կազմի.

4) Ի՞նչ ձևով պէտք է հողը բաժանուի գիւղացիներին և այլն և այլն:

Ահա այսպիսի մի շարք խոշոր հարցեր են դրուած ամեն մի մարդու կամ կուսակցութեան առաջ, որը ուզում է առաջարկի հողային հարցի լուծման այս կամ այն նախագիծը:

Ձախակողմեան կուսակցութիւնների հողային ծրագիրներից նախ և առաջ մենք կանգ կ'առնենք սահմանադրական-նամկավարական (ժողովրդի սահմանադրութեան) կուսակցութեան ծրագրի վրայ նախ նրա համար, որ մենք սկսել ենք մեր քննադատութիւնը աջից դէպի ձախ. բոլոր մինչև այժմ առաջարկած ծրագիրներից այս կուսակցութեան առաջարկածը թէ ամենամշակուած *) և փաստալիցն է և թէ, մեր կարծիքով, այժմուայ պայմաններում, ամենաիրագործելին է. և, վերջապէս, սահմանադրական-նամկավարական կուսակցութիւնը իր ազդարային ծրագրում ոչինչ առաջուց և շարուն կերով չի վճռում, այլ ազդարային բեֆորմի տեղային լուծումը թողնում է ապագայի և տեղական ոյժերին:

Այս վերջի կէտը, մեր կարծիքով, ամենաէականն է այս ծրագրում:

Մենք խորը կերպով համոզուած ենք, որ ազդարային հարցը չի կարող ամբողջ Ռուսաստանի համար ու-

*) Բաւական է միայն այստեղ յիշել որ այս կուսակցութեան մէջ են գործում ազդարային հարցի այնպիսի գիտուններ, ինչպէս են. պրոֆ. Մանուիլով, Զուպրով, Հէրցէյնշտէյն, Կառլֆմուն, Կուտլեր և այլն:

նենալ միակերպ և շաբլոն լուծում, այլ նրա այս կամ այն լուծումը պէտք է հիմնուած լինի տեղական պայմանների և հանգամանքների լուրջ և բազմակողմանի ուսումնասիրութեան վրայ:

Նախ քան անցնել իսկական նիւթին, այսինքն «Ժողովուրդի ազատութեան» կուսակցութեան հողային ծրարագրին, անհրաժեշտ ենք համարում տալ մի քանի բացատրութիւններ: Բանը նրանուամբ է, որ «Ժողովուրդի ազատութեան կուսակցութեան» առաջարկած ագրարային պրոգրաման չի ներկայացնում իրանից մի ինչ որ անփոփոխ և անսասան մի բան, այլ այդ պրոգրամայի այս կամ այն կէտի մասին, չափազանցութիւն չի լինիլ եթէ ասէինք թէ՛ կան այնքան զանազան կարծիքներ, որքան այդ հարցի մասին գրողներ: Հնարաւորութիւն չունենալով այստեղ կանգ առնել այդ կարծիքների բոլորի վրայ, մենք առաջ կը բերենք միայն այն պրոգրաման, որը «կազէները» ընդունել են իրանց կուսակցութեան վերջի համագումարում:

Ահա այդ պրոգրամայի գլխաւոր կէտերը.

Աշխատաւոր Ժողովրդին հող տալու համար օրէնքի նախագիծը ի նկատի ունի ստիպողաբար յետ գնել հետեալ հողերը. պետական, ուղեւնի, կաբլինետային, այսինքն՝ կայսերական տոհմին պատկանող, եկեղեցապատկան. նոյնպէս և զանազան հիմնարկութիւններին և մասնաւոր անձանց պատկանող հողերը: Մասնաւոր սեփականատիրական հողերից ստիպողաբար յետ չպէտք է գնել միայն հետեալ կարգերին պատկանողները. ա) այն փոքր հողաբաժինները, որոնք մշակուած են տիրոջ սեփական աշխատանքով, բ) այն կալուածները կամ կալուածամասերը, որոնք հողային գործերը կարգադրող հիմնարկութեան կողմից կը համարուեն, իրանց բացառիկ և օրինակելի մշակութեամբ, իբրեւ հասարակութեան համար կարեւոր նշանակութիւն ունեցող կալուածներ, գ) այն հողերը, որոնց վրայ գործարանական կամ գիւղատնտեսական տեխնիկական ձերնարկութիւններ են

հիմնուած այն չափով, որ միանգամայն սեխնիկապէս անհրաժեշտ են ձեռնարկութեանը (այն հողերը, որոնց վրայ շէնքեր, պահեստներ և այլն են հիմնուած): Ինչ վերաբերում է շաքարի և օղիի համար եղած պլանտացիաների հողերին, նրանց էլ արտօնաւոր պայմաններ ու ժամանակ պէտք է տրուի յետ գնելու համար: Ազարակների, այգիների, բանջարանոցների ու պարտէզների և այլն հողերը յետ չեն գնուիլ, եթէ նրանք երկու մեծ հողերի մէջ ընկած ֆասսակար կտոր չեն ներկայացընի:

Այդ բոլոր յետ գնուած հողերը պէտք է կազմեն պետական հողային ֆոնդ, որից առանձին կտորներով պէտք է տրուեն վարձով, երկար ժամանակով օգտուելու համար, առանց ուրիշին տալու կամ վարձելու իրաւունքով, և վարձն էլ պէտք է որոշուի հողի արդէնակէտութեան ու որոշուելիք հողային տուրքի համաձայն:

Ենթադրուում է այդ եղանակով հողաբաժիններ տալ այն գիւղացիներին, որոնք կամ շատ քիչ հող ունեն և կամ բոլորովին հող չունեն, և որոնք հողագործութեամբ են պարապում կամ իրանց սեփական, կամ պետական և կամ վարձով վերցրած հողաբաժինների վրայ: Նոյն եղանակով հողաբաժիններ պէտք է տրուեն և գիւղատնտեսական բանուորներին: Գիւղացուն ապահով դարձնելու հողաբաժնի չափս ընդունւում է սկզբունքով այնպիսի մի կտոր հող, որը որոշ տեղի համար բաւական է գիւղացու բոլոր միջակ կարիքները հոգալու համար, այն է՝ ուտելիքը, հագուստը և պետական հարկերը:

Նախկին հողատէրերին պետական հողային ֆոնդի համար անջատուած կալուածների փոխարէն գանձարանից տրւում է վարձատրութիւն այդ նպատակով բաց թողած տոկոսաբեր թղթեր անունական արժողութեամբ: Պետական հողային ֆոնդից տրւում են հողեր նախ տեղական սակաւահող և անհող ազգաբնակութեան և

աւելորդ հոգերը միայն գաղթականներին, որոնք չեն սատցել նախկին բնակավայրում:

Անտառապատ տեղերում կարող են հողամասեր տրուել միայն այնպիսի անտառներ, որոնք պաշտպանողական և ջրապահարանութիւն նշանակութիւն չունին: Այլ տեղերում անտառը անջատուում է յօգուտ պետութեան այն չափերով, որ պահանջուում է անտառային նիւթեր ունենալու ազգաբնակութեան կարիքը:

Ինչպէս ընթերցողը տեսնում է կադէ-ների ծրագիրը բռնում է, այսպէս ասած, մէջ տեղը մի կողմից աջակողման կուսակցութիւնների, իսկ միւս կողմից, այսպէս կոչուած ծայրայեղ ձախակողմեանների (ս.-դ. ս.-ր.). հէնց սրանով էլ պէտք է բացատրել այն, որ ոչ մի կուսակցութեան ծրագիր մինչև այժմ այնքան յարձակումների և քննադատութիւնների չի ենթարկուել, ինչպէս կադէների հողային ծրագիրը: Մի կողմից «կադետների» վրայ են յարձակուում աջակողմեան կուսակցութիւնները, միւս կողմից ձախակողմեանները: Աջակողմեանները մեղադրում են կադէներին նրանում, որ վերջիններս շատ ծայրայեղ միջոցներ են առաջարկում, որ կադէները ուզում են խախտել մասնաւոր սեփականութեան իրաւունքի սրբութիւնը և այլն և այլն: Իսկ ծայրայեղ ձախակողմեանները կադէներին մեղադրում են, ընդհակառակը, վախկոտութեան, չափաւորութեան, դէպի հողատէրերին առանձին հողատարութիւն ցոյց տալու մէջ և այլն: Մենք արդէն խօսել ենք աջակողմեանների առարկութիւնների մասին: Այժմ անցնենք ծայրայեղ ձախակողմեանների առարկութիւններին: Այստեղ ես պէտք է նկատեմ որ ես չեմ պատկանում սահմանադիր—ռամկավարականների կուսակցութեան, և, շատ ուրիշ կէտերում համաձայն չլինելով կադէների ծրագրի հետ, ազդարարյին հարցում ես գտնում եմ, որ, ինչպէս վերև յիշեցի, Ռուսաստանի համար մինչեւ այժմ առաջարկուած ծրագրներից ամենաւշակուած եւ ամենախրադործելի այժմուայ պայման-

ներում կաղէների առաջարկած հողային ծրագիրն է մի քանի փոփոխութիւններով: Ճիշտ է, այստեղ կան յայտնի քանակութեամբ կոմպրոմիսներ և թերութիւններ բայց, ասացէք, խնդրեմ, ս.-դ. այս հարցում, Ռուսաստանի նկատմամբ, կոմպրոմիսի մէջ չեն մտնում իրանց իսկական ծրագրի տեսակէտից: Իսկ ս.-ր., որոնք սկսած նացիօնալիզացիայից (որը զանազան կերպով են հասկանում), մոռնիցիալիզացիայից, և վերջացրած նոյն, իսկ կաղէների ծրագրով նոյնպէս չեն տատանւում: Թէ ս.-դ. և թէ ս.-ր. խօսելով ագրարային հարցի մասին, առհասարակ, բաւականանում են ընդհանուր դատողութիւններով, չը տալով ոչ մի մշակուած ծրագիր:

Թէ ս.-դ. և թէ ս.-ր., խօսելով նացիօնալիզացիայի կամ սոցիալիզացիայի մասին, երբ հարցը հասնում է այն հողերին, որոնք կազմում են գիւղացիների սեփականութիւն, մնում են շուարած, անօգնական և դժուարանում են այս հարցի վերաբերմամբ մի դրական բան ասեն, որովհետեւ խիլ գիւղացիներից նրանց սեփականութիւն կազմող հողամասերը անհնարին է և կարող է առաջ բերել մեծ արիւնհեղութիւն: Չէ՞ որ սա էլ կոմպրոմիս է:

Ամեն մի մարդ, որ ունի մի իղէալ, որին նա ճշգտում է, պէտք է ունենայ և գործնական մի, այսպէս ասած, էտապ, որով նա պէտք է անցնի, որպէս զի հասնի իր իղէալին: Ես, օրին., իբրեւ իղէալ եմ համարում սոցիալիստական կազմակերպութիւնը, բայց և այնպէս գտնում եմ, որ կաղէների առաջարկած հողային ծրագիրն կարող է ծառայել իբրեւ միջոց, իբրեւ էտապ այդ իղէալին հասնելու համար:

Բայց անցնենք կաղէների հողային ծրագրի մի քանի կէտերի բացատրութիւններին: Մանրամասն կանգ առնել բոլոր կէտերի քննադատութեան և բացատրութեան թէ մեր ծրագրից դուրս է և թէ մեզ շատ հեռու կը տանի, որովհետեւ այս ծրագրի ամեն մի կէտը կարող է մի առանձին յօդուածի նիւթ դառնալ: Մենք այստեղ «Մուրճ», 1906, Յունիս.

կը տանք միայն մի քանի զլեւաւոր բացատրութիւններ:

I. Ի՞նչ է այն «արդար... վարձատրութիւնը», որ պէտք է ստանայ հողատէրը իր հողի փոխարէն:

Այստեղ մենք էլի նորից պէտք է կրկնենք այն, ինչ որ մենք արդէն շատ անգամ յիշել ենք:

Տալ մի շաբլոն որոշում այդտեղ անկարելի է: Շատերը առաջարկում են այսպէս կոչուած նորմալ գնահատութիւն: Այսինքն իմանալով այս կամ այն կալուածքի նորմալ եկամուտը, կալուածքը գնահատել, որ այդ ստացած փողը կարողանայ տալ այնքան տոկոս, որքան կալուածքի նորմալ եկամուտն է: Պարզեւք օրինակով, եւթադրենք թէ մի որևէ կալուածք տալիս է դեսեատինին 4 ր. մաքուր եկամուտ: Եթէ Ռուսաստանում միջին տոկոսը 4 է, ուրեմն մի դեսեատին հողը պէտք է գնահատել 100, որովհետև այս վերջինս եթէ դնենք բանկում կը ստանանք նոյն 4 ր.-ին:

Ինչպէս տեսնում էք այս առաջարկութիւնը թէև ըստ երևոյթին հեշտ և արդար միջոց է, բայց բանը հէնց նրանումն է, որ ըստ երևոյթին է այդ այդպէս: Իսկապէս սա մի շատ դժուար, եթէ չասենք գործականապէս համարեա անիրագործելի միջոց է:

Եւ իսկապէս: Նախ և առաջ պէտք ուրեմն որոշել նորմալ եկամուտը: Բայց չէ որ այս վերջինս անթիւ անհամար զանազան հանգամանքներից է կախուած: Ամեն մի գաւառ, ամեն մի գիւղ, նոյն իսկ գիւղում ամեն մի դեսեատին ունի իր առանձին եկամուտը: Որոշել այս ամենը անհնարին է:

Պրօֆ. Հերցէնշտէյնը առաջարկում է ուրիշ գնահատում, այն է մասնաւորական (специальная) գնահատում: Բայց այս վերջի տերմինն էլ շատ ձգողական է և անորոշ:

Այնպէս որ «արդար գնահատման» մասին ընդհանրապէս կարելի է այն ասել որ այդպիսի գնահատումը պէտք է աչքի առաջ ունենայ ըստ կարելոյն բոլոր այն հանգամանքները, որոնք այս կամ այն կերպով ազդում

են հողի շուկայական (рыночная) գնի վրայ, և այդ ֆակտորների ազդեցութիւնը հողի գնի վրայ պէտք է հեռացրուի: Նոր Զելանդիայում, ուր ահա արդէն 12 տարի է գործում է մասնաւոր սեփականութեան կազմող հողերի պարտաւորեցուցիչ յետ գնումը, հողի գինը որոշում է մի առանձին, այս բանի համար կազմուած, կոմիսսիա:*)

2. Ի՞նչ պայմաններով պէտք է տրուի հողը գիւղացիներին. միայն օգտուելու համար թէ իջրեւ սեփականութիւն:

Պէտք է նախ և առաջ նկատել որ այստեղ խօսքը այն հողերին չէ վերաբերում, որոնք կազմում են գիւղացիների սեփականութիւնը, այլ այն հողերին, որոնք նորից պէտք է տրուին գիւղացիներին: Սկզբունքով կադէնների ագրարային պրօգրամման կողմնակից է և այն բանի որ հողը պէտք է լինի պետական սեփականութիւն և ոչ թէ տրուի գիւղացիներին իբրեւ սեփականութիւն: Բայց, ինչպէս վերև արդէն յիշուած էր, կադէները հարցի վերջնական վճռման մէջ առաջնակարգ տեղն են տալիս տեղական պայմաններին և ժողովրդի տրամադրութեան: Ով հետևում է Պետական Դումայի նիստերին, գիտէ, որ մի քանի պատգամաւոր արևմտեան Ռուսաստանից (Լեհաստան, Բալտիք) ուղղակի յայտնել են, որ գիւղացիք ուրիշ պայմաններով չեն համաձայնուիլ հող վերցնել: Մեզ թւում է, որ այստեղ մի փոքրը թիւրիմացութիւն կայ: Մենք չենք կարծում, որ գիւղացին, եթէ համոզուած լինի, որ նա այս ինչ կամ այն ինչ կտոր հողով պէտք է օգտուի ընդ միշտ կամ յամենայն դէպս երկար ժամանակով, այդպէս դէմ լինի հողի հասարականացման. բանը նրանումն է, որ գիւղացին մինչև այժմ կապալով վերցնելով հողը մասնաւոր մարդկանցից հաւատ չի ընծայում կապալով վերցրած հողին և եթէ նրան համոզացնել թէ ինչ պայմաններով

*) Տես «Вакы» № 108, իմ յօդուածը:

պէտք է տրուի հողը տէրութեան կողմից, գիւղացին ունիւնէ՞ր դէմ չի ունենալ. յամենայն դէպս, կաղէնների կարծիքով, պէտք է այն տեղերում էլ, որտեղ չի կարելի ուրիշ կերպ վարուել, հողերը, որոնք տրուելու են իբրեւ մասնաւոր սեփականութիւն, դնել այնպիսի պայմաններում, որ անկարելի լինի հողերի կենդրոնացումը, կոնցենտրացիան և անհող պրոլետարիատի առաջ գալը:

3. Ի՞նչ է պետական հողային ֆոնդը եւ ինչումն է նրա նշանակութիւնը:

Յայտնի է, որ 1861 թ., երբ գիւղացիներին ազատում էին ճորտութիւնից, հողը այնպէս էր բաժանւում, որ ամեն մի կալուածատէր պէտք էր հող տայ միայն իր կալուածքում ապրող գիւղացիներին: Ինչպէս այն ժամանակ նոյնպէս և յետոյ (մինչև այժմ), հողային հարցը վճռւում էր գիւղացու և կալուածատէրի մէջ իբրեւ մի մասնաւոր գործ: Այսպէս չպէտք է լինի այժմ: Ագրարային հարցի լուծումը չպէտք է կազմի կալուածատէրերի և գիւղացիների մասնաւոր գործ, այլ պետութիւնը պէտք է վերցնի իր վրայ ամբողջապէս լուրջ և բարդ ագրարային ըեֆորմներ իրագործելու հարցը:

Բոլոր հողերը, որ անհրաժեշտ չհամարուեն յետ դնուել, պէտք է անցնեն պետութեան ձեռքը, կազմելով այսպիսով մի պետական ֆոնդ, որտեղից կարող կը լինեն օգտուել բոլոր գիւղացիք:

Ոչ միայն այն ժամանակ պէտք է անջատուի մասնաւոր կալուածքը, երբ այդ անհրաժեշտ է մօտակայ գիւղացիներին բաժանելու համար, այլ և այն ժամանակ, երբ նա չի համապատասխանում ծրագրում բացատրութիւններին: Այդպիսով բոլոր հողերը. պետական, թագաւորական տան, եկեղեցապատկան, մասնաւոր մարդկանցից անջատուած և այլն կազմում են մի ընդհանուր պետական ֆոնդ, որտեղից արդէն նա բաժանւում է գիւղացիներին յայտնի պայմաններով:

4. Ինչը չափ պէտք է ընդունել գիւղացիներին հող բաժանելիս: Իսկապէս այս հարցը ագրարային ըեֆորմի

ծրադրի մէջ արժարժուած հարցերից ամենավիճելին և ամենադժուար որոշելին է:

Ի՞նչը արդեօք ընդունել իբրև նորմա կամ չափ այն հարցը որոշելու ժամանակ, թէ որ գիւղացուն սակաւահող համարել և որին բաւարար հողով ապահովուած: Տալ այդպիսի մի ընդհանուր չափ բոլոր տեղերի և բոլոր հանգամանքների համար անհնարին է: Հասկանալի է, որ այս չափը կախուած է նախ և առաջ այն երակէտից, որից սկսում է այս հարցը հետազօտողը և ուսումնասիրողը, երկրորդ՝ հողի տեսակից, նրա աշխարհագրական, կլիմայական և այլն պայմաններից, գիւղատնտեսութեան այս կամ այն ձևից, գիւղատնտեսական տեխնիկայի զարգացողութիւնից, մեքենաների գործածութիւնից, մթերքների գներից և առհասարակ շատ ուրիշ քաղաքական-տնտեսական ֆակտորներից: Բայց ուսս գիւղատնտեսական գրականութեան մէջ կայ երկու հայացակէտ. մէկը նայում է այս հարցին գիւղացու պիտոյքները ապահովելու տեսակէտից, իսկ միւսը գիւղացու ընտանիքի բանուորական ոյժի տեսակէտից: Առաջինների կարծիքով, ամեն մի գիւղացի ընտանիք պէտք է ունենայ այնքան հող, որ նրա եկամուտով գիւղացին կարող լինէր ապահովել իր և իւրայինների անհրաժեշտ պիտոյքներն, իսկ երկրորդների կարծիքով իւրաքանչիւր գիւղացու ծուխի հողաբաժինը պէտք է որոշուի այնպիսի չափով, որպէս զի հողի այս քանակութեան մշակութիւնը կարող լինի կլանել գիւղացու ընտանիքի բանուորական ոյժը գոնէ կէս տարուայ ընթացքում:

Մեր նպատակից դուրս է մանրամասն կանգ առնել այս հայեցակէտերի վրայ. միայն այստեղ այն կասենք, որ այս երկու չափն էլ առաձգական են. նայած թէ ինչ չափ կընդունեն առաջինները գիւղացու պիտոյքները որոշելիս, բերքի քանակութիւնից: Իսկ երկրորդները, նայած թէ ի՞նչ կազմ կը վերագրեն գիւղացու ընտանիքին, ի՞նչ հասակից կը հաշուեն բանուոր, ինչ հասակից կէս բանուոր, և այլն, և այլն, նրա համե-

մատ էլ կը որոշուի հողի չափը: Եւ իսկապէս մենք տեսնում ենք որ այս վերոյիշեալ ֆակտորները այս կամ այն չափ ընդունելու համեմատ և զանազանութեամբ են զանազան հտեագօտողների տուած թուերը, սկսած 9 դես. մինչև 4 դես. ամեն մի ծուխին*):

Երրորդ նորման, որը առաջարկուած են, իմիջի այլոց և պրոֆ. Մանուկիովը և պրոֆ. Ջուպրովը, այդ 1861 թ. որոշուած «ամենամեծ» կամ «հրամանագրուած» նադերն է: Այս վերջինս էլ, իհարկէ, ունի աւելի թեօրեալական քան պրակտիկական նշանակութիւն. բայց պէտք է որ լինի վերջապէս մի չափ, որի համեմատութեամբ կարելի լինէր խօսել սակաւահողութեան մասին: Այս չափը որոշելիս մեր կարծիքով պէտք է աչքի առաջ ունենալ այն հողային ֆոնդը, որը կայ Ռուսաստանում: Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է որ ինչ չափ որ առաջարկելու լինեն յամենայն դէպս ներանք չեն կարող աւելի լինել քան այդ կարելի է Ռուսաստանի հողի քանակութիւնը ի նկատի առնելով:

Այստեղ մենք էլի մի աւելորդ անգամ համոզուած ենք, որ շաբլոն վճիռ չպէտք է լինի, այլ հողային հարցի վերջնական վճիռը պէտք է լինին տեղն ու տեղը, տեղական ոյժերով:

Դրա համար պէտք է ամեն տեղ մտցնուի ВСЕСОСЛОВНОЕ (համադասային) զեմստվո:

5. Հողը պէտք է տրուի գիւղացիներին վարձով թէ ծրիաբար:

Կադէները այս հարցին պատասխանում են դրական կերպով և բերում են հետեւեալ պատճառաբանութիւնները:

Եթէ ընդունել (ինչպէս կադէներն են ընդունում), որ անշատուած մասնաւոր սեփականական հողերը պէտք է գնուեն, ուրեմն դրա համար հարկաւոր կը լինի վճարել: Բայց ո՞վ պէտք է վճարի: Ասում են. կառավարու-

*) А. Куфманъ. Агрикультурный вопросъ и малоземелье.

թեանը: Բայց հրտեղից պէտք է վերցնի կառավարութիւնը այդ փողը: Պատասխանում են բոլոր ազգաբնակութիւնից ուղղակի հարկերի (прямое обложение) միջոցով: Կադէսերը գտնում են որ այս անարդար և անաիրագործելի է հետեւեալ պատճառներով:

1) Եթէ հողով պէտք է օգտուի գիւղացին, ինչու համար պէտք է վճարի այդ հողի գինը, քաղաքացին կամ բանուորը, որը այդ բեֆորմից անմիջական օգուտ չունի:

2) Ի հարկէ ցանկալի է, որ մեզ մօտ էլ մտցնուի ուղղակի հարկատուութիւն, որպէս զի հարկերը բաժանուեն ազգաբնակութեան վրայ նրանց եկամտի և սպառողական ոյժերի համեմատ, բայց սպասել, որ այդ շուտով մեզ մօտ կը մտցնուի չի կարելի, և եթէ մտցնուի էլ մենք բացի այդ այնքան շատ կուլտուրական պահանջներ ունենք, որ բիւզնետի աւելորդը հաղիւ հերիք կը տայ, անհրաժեշտ պետոյքները հոգալու համար:

6. Ինչպէ՞ս պէտք է որոշուի հողի վճարի քանակութիւնը:

Այդ վճարը պէտք է համապատասխանի այն գնին, այն վարձին, որ պէտք է կառավարութիւնը տայ հողատէրին նրանից անջատուած հողի համար:

Հողատէրերին վճարելու համար կառավարութիւնը պէտք է բաց թողնի առանձին վկայաթղթեր, որոնք պէտք է տան յայտնի տոկոս և այդ տոկոսների համեմատ էլ կ'որոշուի վճարի բարձրութիւնը: Յամենայն դէպս այդ վճարները աւելի պակաս կը լինեն քան այժմուայ կապալագները:

Նոր-Ձեւանդեայում այդ վճարը որոշուած է 5⁰/₁₀, բայց կառավարութիւնը աղքատ գիւղացիներին զիջում է անում:

7. Ո՞րտեղից պէտք է վերցնել այն ահազին գումարը, որ հարկատու կը լինի ազրարային բեֆորման իրագործելու համար:

Հաշուում են, որ այդ բեֆորմները իրագործելու

համար հարկաւոր կը լինի մօտ 4 միլիարդ. մի գումար որը անհնարին է ճարել:

Նախ և առաջ պէտք է նկատել որ այս այսպէս կը լինէր, եթէ պէտք լինէր բոլոր մասնաւոր հողատէրերին փող տալ: Բայց բարեբախտաբար բանը նրանումն է, որ մասնաւոր կալուածների մեծամասնութիւնը (մի քանի նահանգներում և գաւառներում մինչև 80-96⁰/₁₀) գրաւ են դրուած զանազան պետական կամ ակցիօնարական բանկերում: Եւ ուրեմն այդ հողատէրերը պետութեան կամ ակցիօներական ընկերութիւնների պարտականներն էն: Բաւական է ուրեմն այդ պարտքը հողատէրերից վերցնել և դնել գիւղացիների վրայ. դրա համար անկասկած աւելի պակաս գումարով կարելի է եօլա գնալ:

Ասել թէ ալդ պայմանում ռքան գումար հարկաւոր կը լինի՝ շփուար է, միայն մի բան կարելի է ասել որ անհամեմատ աւելի քիչ կը պահանջուի քան 4 միլիարդ:

Իսկ եթէ հարկաւոր լինի նոյն իսկ դիմել փոխառութեան, ինչ փոխառութիւն աւելի նպատակայարմար և արդիւնաբեր (производительно) կը լինի, քան այն, որ պէտք է գնայ ժողովուրդի բարեկեցութեան և նրա արդիւնաբերութեան աւելացնելու վրայ:

Վերջացնելով սրանով կադէսերի ագրարային պրոգրաման, պէտք է նկատեմ հետևեալը. թէ ինչպէս վերջ ի վերջոյ Ռուսաստանում կը լուծուի ագրարային հարցը, ասել այժմ իհարկէ շատ դժուար է. այդ ցոյց կը տայ ապագան, բայց յամենայն դէպս եթէ նա լուծուի նոյն իսկ այնպէս, ինչպէս կադէսերն են ծրագրում, այն ժամանակ էլ մենք կունենանք մի այնպիսի հսկայական սոցիալիստական յեղափոխութիւն, որը չի եղել պատմութեան մէջ և որը կը զարմացնի բոլոր քաղաքակիրթ աշխարհը: Դա կը լինէր տիեզերական պատմութեան մէջ չեստնուած խորութեամբ մի յեղափոխութիւն, որի իմաստը չեն ըմբռնում միայն նեղ դոգմաների մէջ քարացած գիւլիները... Ագրարային հարցի

այս կամ այն լուծումից է կախուած ամբողջ Ռուսաստանի ապագայ պատմութիւնը և Ռուսաստանում գործող զանազան քաղաքական կուսակցութիւնների *raison d'être*-ը:

Ագրարային հարցը մի տեսակ փորձաքար է, որը պէտք է որոշի թէ որ կուսակցութիւնը պէտք է շարունակի իր գոյութեան և որը կազմալուծուի:

Երուանդ Սարգսեան

ՆՈՐ ՍՏԱՑՄԾ ԳՐՔԵՐ

- 1) Իվան Վազով՝ Լծի տակ, վէպ ըուլիարների կեանքից՝ ազատութեան նախընթաց օրը: Ռուսերէնից թարգմանեց Յ. Արարաշեան: Ալէքսանդրապոլ, 1906 թ., գ. 1 ր. 25 կ.:
- 2) Սիւսանթո՝ Հայորդիները. Ժենեվ 1906 թ. դ. 50 սանթիմ:
- 3) ? Թուարանական խնդիրներ և օրինակներ, տարրական դասընթացք, № 1-ին, փոխադրեց Գ. ք. Երզնկեանց: Ա. և Բ. տարի: 9-րդ տպագր.: Թիֆլիս, 1906 թ. դ. 30 կ.:
- 4) Բժ. Ա. Բուդուդեանի՝ Նուէր հայ դպրոցականին, Ս. Պ., 1906 թ., 10 կ.:
- 5) Կանոնադրութիւն Փարիզի հայկական միութիւն, Փարիզ, 1906 թ.:
- 6) Տարևոր տեղեկագիր հանրական ատենին յանձանցանաց հայ ազգային հաստատութեանց Բառաւիոյ վասն 1904 ամի Նոր-Ջուղա, 1905 թ.:
- 7) Развалины Ани, les ruines d'Ani, Ա. Ֆէթվաճեանի. գունաւոր պատկերների ալբոմ:
- 8) Ս. Պալասանեան, քերականութիւն Մայրենի լեզուի (մասն